

УДК 821.512.261

**THE SPACE OF MEMORIES: RECONSTRUCTION
OF THE PAST AS AN ATTEMPT OF PRESERVING IDENTITY
IN C. DAĞCI'S NOVELS**

H. Rog

PhD (Philology)

A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine

4, Hrushevskoho Str., Kyiv, 01001, Ukraine

hannavrog@gmail.com

The paper investigates the concept of cultural memory, designed as a way of reading the past through its representation and comprehension in literature, on the example of the novel “Korkunç Yıllar” written by the Crimean-Tatar writer C. Dağcı. It analyses the influence of the mentioned topic on the worldview perspective of the writer and, as a result, on the formation of the concept of “national identity” in general.

The research goals are focused on an attempt to outline the specific traits of the formation and self-identification of the Crimean Tatar nation through its narrative, and thus through the cultural memory of generations.

Architectonics of the research performed by the following components and aspects: to outline the emergence of a new scientific direction – memory studies in the context of literary discourse; the practical component is the attempt to use the conceptual tools of memory studies to analyze the literary heritage of Gengiz Dağcı from the point of the re-articulation of meanings and the formation of the national identity of the Crimean Tatar people.

Regarding the plot-thematic perspective, the study provides an understanding of the representation of the idea of national identity in Cengiz Dağcı's novel “Korkunç Yıllar” through the prism of memorable meanings. In almost all novels of the Crimean cycle, the writer emphasizes that retrospective and perspective understanding of the history becomes a valuable precondition for active intervention in the life process and structure of social dynamics. It is in the spatial-temporal continuum of a particular culture that the formation of a person, the search for their own exceptional values, familiarity with traditions and the formation of ideological landmarks. Thus, the key issue of national identity is shaped in the process of understanding the past, the actual present and future perspectives which are expected. National

“Простори спогаду”: реконструкція минулого як спроба збереження...

identity represents itself as a cumulative result of the past, and at the same time as an orientation towards the future.

Keywords: Crimean Tatar literature, Cengiz Dağcı's prose, cultural memory, national identity, traumatic past

Г. В. Роз

“ПРОСТОРИ СПОГАДУ”: РЕКОНСТРУКЦІЯ МИНУЛОГО ЯК СПРОБА ЗБЕРЕЖЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ У ПРОЗІ ДЖ. ДАГДЖИ

Прелімінарії. У гуманітарний дискурс проблема пам'яті була введена ще на початку ХХ ст. завдяки роботам Анрі Бергсона та Зигмунда Фрейда, однак культурно-історичного виміру вивчення набуло в дослідженнях Моріса Альбвакса (“Соціальні рамки пам'яті”, “Колективна пам'ять”), П'єра Нора (“Місця пам'яті”), Аляйди Ассман (“Простори спогаду: форми та трансформації культурної пам'яті”), Яна Ассмана (“Культурна пам'ять: письмо, пам'ять про минуле та політична ідентичність у високих культурах минувшини”), Поля Рікера (“Пам'ять, історія, забуття”). Сучасні дослідники наголошують на необхідності вивчення культурної пам'яті через “точки фіксації” (термін Аляйди Ассман) вирішальних та доленосних подій у минулому, згадка про які підтримується за посередництвом таких культурних форм, як, зокрема, художні тексти. Метою пропонованого дослідження є спроба показати та пояснити на прикладі роману Дж. Дагджи “Часи лихоліття”, наскільки укладення певного (мета)літературного сюжету, співвідносного до історії певного народу, встановлює актуальне минуле, причетність до якого визначає межі “нашого ми”, ідентичність, що окреслюється “через спільне знання й уявлення про себе, яке спирається, по-перше, на підпорядкування загальним правилам та цінностям, по-друге, на спільно пережите минуле” [Ассман Я. 2004, 17].

Історія. Дослідження нації через її розповідність, котрою промовляє культурна пам'ять поколінь, є чи не найкращою спробою здійснити перегляд змісту концептуального об'єкта та переосмислити тенденцію “відчитувати націю обмежено, як ідеологічний апарат державної влади” [Бгабга 2001, 738] і натомість ознайомитися з наріжними концептами національної культури, що вибудовують та ідентифікують націєпростір.

Переконливим свідченням життєвості нації за рахунок збереження та відтворення культурної пам'яті через літературу з метою збереження націєпростору та власної ідентичності може бути творчість відомого кримськотатарського письменника Дженгіза Дагджи, котрому за примхами долі довелося жити і працювати в екзилі на теренах Великобританії, артикулюючи турецькою мовою історію кримськотатарського народу. Прикметно, що вже з назв окремих романів письменника окреслюється ідейно-тематичне наповнення творів Дж. Дагджи: “Часи лихоліття” (1954); “Вони теж були людьми” (1958); “Дні страху та смерті” (1962); “Ті землі були нашими” (1966); “Повернення” (1968); “Немовлята, повішені на гілці мигдалю” (1970); “Холодна вулиця” (1972); “Листи до матері” (1988); “Такий самий, як і я” (1988); “Подорожні” (1991); “Ми разом здолали цей шлях” (1996). Як зазначає О. Кульчинський, “Своєрідний інтернаціоналізм письменника, пустивши своє коріння на ґрунті ностальгії за втраченою Батьківщиною, допоміг сформуватися йому як автору, позбавленому ідеологічного пристосуванства, та зайняти власне місце у сучасній турецькій літературі” [Кульчинський 2014, 4].

Прочитання минулого через його репрезентацію та осмислення в художній літературі найпродуктивніше обґрунтовує й розкриває табуйовані моменти історії, структуруючи історичний досвід та актуалізуючи питання відповідальності. Намагаючись вирішити основну проблему – самоідентифікації особистості кримського татарина в умовах нав'язування чужої культури репресивного характеру, – письменник звертається до історії, описуючи жахливі факти депортації кримських татар та поневіряння знедоленого народу на засланні.

В українському літературознавстві знаходимо поодинокі розвідки, присвячені творчості відомого кримськотатарського письменника, зокрема це стаття О. Кульчинського під назвою “Кримський міст у турецькі виміри”, що вийшла в інтернет-виданні “Літакцент”. Над російським перекладом мемуарів “Рефлексії” Дагджи працювала професор-літературознавець Аділе Емірова, а один із ключових романів “І вони теж були людьми” переклав на кримськотатарську мову відомий поет Юнус Кандим. Серед турецьких дослідників спостерігається більш активне зацікавлення творчим доробком Дагджи та його інтерпретацією в контексті

“Простори спогаду”: реконструкція минулого як спроба збереження...

розвитку сучасної турецької літератури. Найглибше дослідженням творчості письменника, на наш погляд, займався турецький дослідник Іса Коджакаплан, підготувавши розвідку “Літературний голос Криму: Дженгіз Дагджи”, що вийшла друком у 2010 році [Kosakaplan 2010, 3]. На окрему увагу заслуговують наукові розвідки Саліма Чоноглу, Серкана Акпинара, Гьокхана Бахаргюля, Гаміта Чіфтчі, Ісмаїла Дінчера, що оформилися в дисертаційні дослідження та вийшли друком у Туреччині [Kosakaplan 2010, 15]. За теренами Туреччини літературним аналізом прози Дж. Дагджи займався польський тюрколог Павел Томашек. Пострадянські критики, як пише О. Кульчинський, “у контексті відродження тюркської ідентичності в країнах колишнього СРСР ставлять його [Дженгіза Дагджи] в один ряд з іменами киргиза Чингіза Айтматова та казаха Олжаса Сулейманова” [Кульчинський 2010, 4].

Географія. Увесь життєвий шлях Дженгіза Дагджи, – окреслений випробуваннями російської окупації, примусовою службою у збройних силах, жахливими умовами перебування в німецькому полоні та трудових таборах, а далі службою у “Східному Туркестанському легіоні” на боці німців, потім – поневіряннями в Німеччині, а згодом в Італії, у таборі для інтернованих у Шотландії, – можна визначити як шлях до самоусвідомлення, самовизначення та самоствердження, що сповна відобразилося і на творчості письменника. Основні домінанти індивідуального стилю Дж. Дагджи репрезентуються різючою пластичністю образів, переконливістю психологічних мотивацій, динамізмом сюжету, співмірністю композиційних частин. Автобіографічність окремих романів письменника вказує на спробу через свій індивідуальний досвід визначити та проаналізувати координати порубіжної свідомості. А отже, культурне минуле, успадковане від народження, постійно перебуває у взаємодії з новими культурами, що, безумовно, особливим чином впливає на формування самосвідомості та самовідчуття. Теоретично обґрунтовуючи зазначену тезу, звернімося до влучного коментаря відомого німецького філософа Курта Хюбнера, котрий, досліджуючи питання ідентичності, зазначає: “Ідентифікація з нацією не є актом волі чи вільного вибору. Це – доля. Людина з рідною мовою, дитинством та юністю, що накладають на неї глибокий відбиток, вже фактом свого народження належить своїй нації, і неістотно, чи мова йде

про нації мононаціональної чи багатонаціональної культури чи про культурну націю” [Хюбнер 2001, 345]. Більше того, навіть у випадках зміни національної належності зв’язок зі своїм походженням залишається незмінним, а нова ідентифікація сприймається як зв’язок з попередньою, породженою долею.

Простір пам’яті. Народився Дж. Дагджи в “горах Гурзуфа у березні 1919 року” [Кульчинський 2014, 4]. Ще в дитячі роки, проведені в с. Кизилташі (нині с. Краснокам’янка Ялтинського району), письменнику довелося відчувати на собі всі “принади” радянського режиму, починаючи від голоду 1921 р., принижень та переслідувань, а далі й депортації односельців. Досвід страшного лихоліття назавжди вкарбувався в пам’ять дитини і набув переосмислення у творчості письменника, актуалізуючись кожного разу в новому романі Дж. Дагджи як опір насиллю, що стало одним з найбільших злочинів проти кримських татар за всю історію ХХ століття. Яскравим свідченням травматичного сприйняття автором історичного минулого може бути наступна цитата з роману “Часи лихоліття”:

«“Садику, поглянь-но! Мінарет падає!” Я повернувся. Мінарет раптом так похитнувся, що всередині мене все здригнулося... Серце калатало, й руки тремтіли, я схопився за Сулеймана. Між тим він реагував на те інакше, навіть не дивився у мій бік. Він з неабиякою цікавістю, неначе дитя, розглядав цю картину. “Падає! Падає!” Я знову глянув. Мінарет мечеті Токал щез. А з ним і чарівна краса садів. Через зелені обриси дерев стрімко вгору пробивався стовп пило-димув. Мене охопив жах. Мінарет було зруйновано, знищено: всередині мене ніби щось обірвалося, серце зойкнуло. Спершу хотів бігти. Куди? Навіщо? Не відав! Життя втратило будь-який сенс. Сулейман, будинки на вулиці, школа – все в сум’ятті пливло перед очима, втрачаючи значення. З мінаретом мені ніби й життя урвалося. Не пам’ятаю, як я вийшов з класу та спустився сходами. Закарбувалося лиш, як біг вулицями без упину, а по щоках градом котилися краплі поту. Я вскочив до хати й припав до материних ніг» [Даґсі 2006, 14]. Наведені рядки вочевидь підштовхують до висновку, що наполегливий пошук культурної ідентичності як імунітету від загрози “змаргіналізуватися” промовисто артикулюється письменником у літературних творах.

“Простори спогаду”: реконструкція минулого як спроба збереження...

Батько Дж. Дагджи зазнав переслідувань радянської влади, був політичним в'язнем, відтак життя малого Дженгіза було повне поневірянь. До вишу юнак вступив у 1938 р., на педагогічний факультет Акмесджідського (Сімферопольського) інституту, однак у життя втрутилася Друга світова війна, хлопця забрали воювати на українському фронті. Під час невдалої сутички з ворогом Дагджи потрапляє в полон до німців, тривалий час перебуває в таборі для полонених – спочатку в Кіровограді, а потім в Умані, де був заготований воювати на боці німців у складі так званого “Туркестанського легіону”.

Репрезентації та інтерпретації пам'яті в дискурсі. Перші вірші, оповідання, публіцистичні нариси, репортажі Дагджи друкувалися кримськотатарською мовою в газетах та журналах ще довоєнного Криму. Як зазначає письменник у своїх спогадах, з-під його пера вийшло «(...) 26 прозових творів, більша частина в жанрі роману: “Часи лихоліття”, “Коли втрачаєш батьківщину”, “Вони теж були людьми”, “Немовлята на гілці мигдалю”, “Змерзла вулиця”, “Листи до матері”, “Ми разом пройшли цей шлях”, “Юний Тімучін”, “Такий, як і я”, “Дні смерті та страху”. Дещо окремішньо представлені три оповідання, марковані “англійською” тематикою, це – “Пес пана Маркоса Бартона” (Bay Markus Burton'un Köreği), “Остання подорож пана Марпле” (Bay Marple'nin Son Yolculuğu), “Ой, Маркосе, ой” (Oy, Markos, oy)» [Эмирова 2012, 3].

Перебуваючи в екзилі, Дагджи наполегливо продовжує писати, твори письменника почали виходити друком у Туреччині в 1957 році завдяки сприянню та підтримці редакційної колегії відомого літературного часопису “Варлик” в особі Яшара Набі. Згодом письменник підписав угоду про співпрацю з авторитетним видавництвом “Отюкен Яйинлари”, у якому вийшли друком майже всі прозові твори Дж. Дагджи. Редагуванням прози Дженгіза Дагджи займався відомий турецький поет Зія Осман Саба. Зважаючи на ці обставини, цілком вмотивовано окреслюється тема пантюркізму в більшості прозових творів письменника. Приміром, у романі “Часи лихоліття” наштовхуємося на такий опис ситуації, коли від наглої смерті головного героя рятує його походження, причому свідчення кримськотатарської етнічної

належності не викликає бажаної реакції, однак акцентування на тюркському походженні стає вирішальним для Садика Турана:

“– Большевік?

– Ні...

Я намагався пояснити офіцеру, хто я за національністю:

– Татарин... татар... Я – татарин.

Він не зрозумів мене. А вже за мить його насуплене обличчя дещо полагіднішало.

– Я татарин... Тюрк... тюрк... – насилу вимовив я.

Зараз він уже посміхався, а коли повернувся до свого підлеглого, що лежав на землі поранений, гукнув:

– Eine Turkische officiere. Herr leutnant! Turkische officiere!..

Потім офіцер зміряв мене поглядом, посміхнувся, а далі продовжив напівнімецько-російською:

– Хороши солдат, ти хороши. Zeher gut солдат, – мовив і потиснув руку” [Даґсі 2006, 95].

Ідея самоідентифікації, а певним чином і популяризація ідей пантюркізму в творчості Дагджи, звісно, знайшла відгомін у турецькому літературному дискурсі націоналістичного спрямування. Дагджи діставав всебічну підтримку турецьких письменників у виданні своїх творів на теренах Туреччини. Неодноразово письменник здобував і урядові нагороди. Приміром, у 1993 р. Дж. Дагджи був нагороджений дипломом İLESAM від Турецької асоціації вчених та письменників за значний внесок у розвиток тюркських літератур. До Великобританії письменник переїхав у 1974 році, де решту свого життя мешкав у передмісті Лондона Вімблдоні, помер у 2011 році. Поїхати до рідного Криму йому так і не вдалося, лише завдяки ініціативі колишнього прем'єр-міністра Туреччини Агмета Давутоглу та інших турецьких та кримськотатарських урядовців тіло Дженгіза Дагджи було поховано в рідному селищі Кизилташі.

Дж. Дагджи переважно у всіх своїх романах зображує історію життя людей, котрі з народження мешкають на мальовничих кримських просторах з глибокою любов'ю в серці до своєї рідної неньки-землі. Образ землі для селянина священний, і як матір не уявляє себе без рідної дитини, так і кожен кримчанин не може уявити свого життя не на рідній землі. А отже, тема священної землі набуває нового прочитання і значення для кожного, хто

вимушений залишити свій рідний край і за вироком долі приречений повіритись на чужині. Прив’язаність до рідної землі цілком обґрунтована, адже це заповітний спадок, що переходить від покоління до покоління, годує і загартовує, виховує і надихає. Крім того, образ батьківщини ототожнюється з образом землі, котрий кожна людина плекає у своєму серці протягом усього життя, тож герої романів Дагджи ладні віддати життя заради звільнення своєї батьківщини, землі, у якій поховано їхніх учителів та батьків. Романи Дагджи автобіографічні. Письменник упродовж усього свого життя пером і словом боровся на чужині. Як влучно зазначає у своєму дослідженні турецький літературознавець С. Чоноглу, “земля є місцем культурної пам’яті, змістом та метою до існування” [Çonoğlu 2004, 56]. Не дивно, що темі землі присвячено стільки уваги в романах письменника: “Наш народ любив свою батьківщину, свою землю понад усе на світі. Вбила німота наша, ми мовчали. Погоджувалися зі всім, терпіли наругу й несправедливість заради можливості продовжити існування на рідній землі, землі своїх батьків та дідів” [Dağcı 2006, 68].

Самосвідомість письменника підштовхувала “промовляти” (термін Г. Бгабгви) рідною мовою, про що свідчить спроба автора писати свій перший роман “Часи лихоліття” кримськотатарською мовою. Однак усвідомлення неможливості друкувати свої твори рідною мовою і бути почутим серед свого народу спонукає Дагджи перейти на турецьку. Письменник сам перекладає свій перший роман турецькою мовою і всі наступні твори продовжує писати суто турецькою. Необхідно зазначити, що програмний твір “Часи лихоліття” увійшов до обов’язкового переліку творів, рекомендованих Міністерством освіти Туреччини до вивчення у середніх та вищих навчальних закладах. Важливе місце у творчості письменника займають мемуари – це п’ять щоденників автора, об’єднані однією назвою “Рефлексії” (тур. Yansımalar), які виходили друком у період з березня 1985 року по грудень 1992 року. Сам письменник неодноразово у своїх листах наголошував, що він кримськотатарський митець, котрий пише турецькою мовою. Як зазначає дослідник творчості Дагджи Аділе Емірова, мемуари письменника є важливим як художнім, так і історичним джерелом, “у якому відобразилися факти біографії письменника, портрети історичних діячів, феномени культури,

політичні події того часу, зокрема перебудова в СРСР, референдум у Криму 1992 року”.

У фокусі уваги письменника значне місце займав літературний процес довоєнного Криму, у своїх роздумах письменник звертається до творів таких письменників, як Джавтобелі, Ешреф Шеміі-заде, Шаміль Аладін та інші.

Трагізм становища письменника в таборі артикулюється в оповіді головного героя Садика Турана через напружений діалог зі Всевишнім, розмірковування над тяжкою долею та жакливими випробуваннями, складні та суперечливі переживання. Екзистенціалізм як основа світогляду не приносив полегшення, однак нашоувував на з’ясування обставин та підводив до розуміння, що особиста трагедія – частина загальної трагедії світу; додавав певності жити у стані постійного опору, сили для якого письменник черпав у незгасній любові до свого рідного краю та багатостраждального народу.

Табірна доля, пекучий досвід лихоліття війни не пригасили таланту, любові до рідної землі, до людини. Внутрішня свобода, як художній ідеал, безкомпромісна вимогливість до себе спонукують автора до власного вирішення проблеми ідентичності, адже, аналізуючи цей концепт, як зазначає Р. Жангожа, ми фактично звертаємося до проблеми соціального конструювання реальності. Прикметно, що, працюючи над романом “Часи лихоліття”, автор намагається визначити місце кримськотатарського народу в історичному просторі, інтерпретуючи його.

Роман “Часи лихоліття” поділено на фрагменти, принцип зв’язку між якими – монтаж. Це листи різного авторства: епістолярій Мегмета з Аргентини до Садика Турана, котрий тимчасово мешкає у Римі, і відповідно листи-відповіді самого С. Турана з розлогіми ретроспективами в минуле, сповненими меланхолійної ностальгії спогадів про дитинство в рідному Криму, котрі змінюються описами лихоліття війни з нелюдськими випробуваннями в таборі для полонених. Композиція твору обрамлена авторською оповіддю персонажа Дженгіза (власне автора), котрий, відповідно до авторського замислу і сюжету, зовсім випадково зустрічається із Садиком у Римі, а після недовгої зустрічі намагається відшукати свого земляка, однак у його оселі зустрічає стареньку пані, яка лиш переказує вітання від зниклого Садика і на його

“Простори спогаду”: реконструкція минулого як спроба збереження...

прохання люб’язно передає Дженгізу стос написаних Садином листів. У центрі роману – образ людини, безмежно закоханої в рідну землю, вразливої до чужих страждань, сприйнятливої до краси і водночас здатної до самозаглиблення, людини, близької авторові за душевним складом. Вустами героя письменник неодноразово рефлектує свої почуття в тексті, адже й сам персонаж, як і Дж. Дагджи, пише мемуари з однойменною назвою “Рефлексії”. Прикметно, що в мемуарах письменник розповідає про свою творчу лабораторію, розмірковуючи над проблемами та жахливими потрясіннями, що переживає людина у ХХ столітті. До кола основних проблем, що бентежать головного героя і власне письменника, увійшли проблеми війни та геноциду, винищення одного народу іншим. Окрім того, у фокусі уваги Дж. Дагджи – питання самовизначення (ідентифікації), що постає наріжним концептом усієї його прози. Письменник уважний до внутрішнього світу героя, до його думок і переживань, до форми викладу – наскрізного внутрішнього монологу, нюанси якого корелюються з особливостями життєвого матеріалу. Вустами героя письменник розмірковує: “Знову в холодному поту до самого ранку. Форма ворога! ... Хто ворог? Чи не ви, товаришу Шишков?... Це ви підло захопили наш рідний край, запаморочили нещасний люд брехнею! Підкорили нас і поставили в залежність! Щоб володіти землею чи майном, сповідувати свою віру – ми мали спершу прохати дозволу у вас! Ми не чинили опір, спокійно здали зброю і підкорилися. Подумати тільки, цей волелюбний народ, закоханий у свій рідний край, – здався. Ми склали зброю. А ви? Щойно ступили на нашу землю – полилася кров. Ви зруйнували все – від мінаретів до шкіл. Позбавили нас життя. Наші джерела, криниці – занедбали! Мармурові палаци – перетворили на стійла. Для вас нема нічого святого! Коли муедзин піднявся на мінарет, щоб прочитати езан, сп’янілі від крові та алкоголю солдати заради нової медалі на груди чи просто задля розваг взялися провадити військові навчання саме до цієї години” [Даґсі 2006, 187].

А вже наприкінці роману голос письменника дедалі гучнішає, що передається емоційним напруженням головного героя, який укотре поринув думками у травматичне минуле: “Цей спогад закарбувався мені на все життя, хоч і дитиною я був, тринадцять років мав лишень... Ми з батьком крадькома пройшли через гори,

що височіли понад Ялтою, уважно стежачи, попри відстань, за тим лиходійством. Спостерігали з ненавистю, що сліпить тих, у кого відібрали землю рідну. Якби цю дикість варварів побачили представники котрогось з африканських народів, переконаний – волосся на голові їм дибом стало б від жаху. Ці клятві міліціанти, діти розпусниць лихих, як ті звірі ненажерливі, просто на очах батьків рвали одяг бідолашних цнотливих дівчат і чинили наругу. (...) А ще пам'ятаю жіночку: бідолашна, вона зовсім втратила розум, коли сідала на пароплав, що відходив, у розпачі вона хотіла кинути любе дитинча просто у воду, аби те прибилося до рідного берега.

Запитасте, що в мене в душі?! Здавалося б, та зовсім не шляхи-дороги далекі чи форма німецька. У мені ці безталанні жінки, ці діточки – відгомін жаху. (...) Господи, чому ти створив татарський народ таким милосердним, наділив його чистою душею! Чому позбавив можливості воювати за рідну землю, протистояти ворогу і віддати життя за рідний край!

Серце не витримує, я не можу тримати ці спогади. Швидше б повернутися до готелю, щоб продовжити роботу над “Спогадами”. Не прогавити б життя. Направду, не прогавлю, бо є порятунок. Адже спогади – це моє життя” [Даґсі 2006, 245].

Важливим ідеологічним концептом творчості Дагджи турецькі дослідники називають проблему тюркізму як прояву ідентифікації. За твердженням турецької дослідниці творчого доробку письменника Себіне Абід, “Дж. Дагджи пріоритетним для себе визначає належність до тюркського роду, а свою кримськотатарську етнічну приналежність визначає як субетнічність” [Abid 2006, 79]. Підтвердженням цього може бути цитата з роману “Часи лихоліття”: “Тебе народила ця земля. Багате минуле великого народу – частинка тебе. Наші мінарети височіють від Бахчисараю до Кашгара. Називають нас і татарами, і черкесами, і киргизами, і узбеками, і азербайджанцями, і каракалпаками, і чеченцями, і уйгурами, і кабардинцями, і башкирцями. Все це оман! Єдиного моря не поділити. Всі ми тюрки-татари. Серце твоє відчуває так само, як і серце казаха чи киргиза. Слухайся свого серця та в діях своїх керуйся ним. Не піддавайся оманливим чарам цього світу” [Даґсі 2006, 27]. Садик не лише син своїх батьків, а й вірний син своєї землі, що цілком свідомо розуміє всю

відповідальність перед народом. Батько виховував свого сина відповідним чином і постійно нагадував, що якщо він народився на цій землі, то має безпосередню відповідальність перед своїм народом та своєю батьківщиною. “Минуле нашого краю – це наша пам’ять, наше єство”, – неодноразово наголошував батько Садика. Як підтвердження цих постулатів у наступних розділах роману зіштовхуємося з цікавою сценою діалогу, коли Садик прибуває до Східного Туркестанського легіону: «– Чи є серед вас хто з татар, друзі?” Киргиз, що стояв неподалік, кинув: “Татар нема!” А чоловік з іншого кутка, не відриваючи очей від гри, додав: “Невже ти не пам’ятаєш, що казав нам той чоловік? Всі ми з Туркестану, а хто татарин чи киргиз – неважливо!.. Хіба Токай-бей, котрий прибув з Берліна, не казав про те саме? І де ти був, що прогавив. Всі ми з Туркестану, брати по крові, та й крапка. Гарно він так сказав, переконливо. Ось побачиш, не залишиться жодного російського гяура на землях Туркестану”» [Даґсі 2006, 242]. Письменник досить емоційно описує свій травматичний досвід, артикулюючи колективну пам’ять усього народу через події життя своїх героїв, для котрих характерними стають такі сигнали травми, як “вибух емоцій”, “поринання в минуле”, “повторення як зациклення” (терміни введені в обіг Гаді Бенезером у контексті вивчення культурної пам’яті).

Висновки. Майже у всіх романах “Кримського циклу” письменник наголошує, що ретроспективне та перспективне розуміння своєї історії стає ціннісною передумовою для активного втручання у життєвий процес та структуру суспільної динаміки. Саме в дискурсі (просторово-часовому континуумі) певної культури відбуваються становлення особистості, пошук власних виключних цінностей, знайомство з традиціями та формування світоглядних орієнтирів. А ключове питання щодо національної ідентичності виникає, як зазначає Р. Жангожа, у трьох аспектах: “(...) Хто ми, звідки ми і ким ми маємо намір стати”. Тобто ідентичність формується у процесі осмислення свого минулого, свого теперішнього стану та очікуваних перспектив. Національна ідентичність виступає як сукупний результат минулого і водночас, як орієнтація щодо майбутнього [Жангожа 2016, 56]. Виходячи з таких міркувань, своє завдання кримськотатарський письменник Дж. Даґджи вбачав у приверненні уваги до повсякчас приховуваних через низку очевидних ідеологічних причин та історичних обставин

значущих заглибин національної культури, з яких, як доречно зазначає Г. Бгабга, «можуть винирнути альтернативні сили та аналітично опозиційні можливості – (...) нові суспільні рухи, “політика різниці”, що надають нового значення та визначають нові напрями процесу історичної зміни» [Бгабга 2001, 738].

Творча спадщина Дж. Дагджи промовисто свідчить, що сам письменник національний простір розглядає не стільки лінійно (послідовно-хронологічно), скільки сингулярно-циклічно, зводячи історичний процес до антитези циклів “героїчних” і “негероїчних” періодів історії кримськотатарського народу, а прочитання минулого через його репрезентацію та осмислення у художній літературі найпродуктивніше обґрунтовує та розкриває довгий час замовчувані події історії, конструюючи новий історичний досвід та актуалізуючи питання відповідальності.

ЛІТЕРАТУРА

Ассман А. Простори спогаду: форми та трансформації культурної пам'яті. Київ, 2012.

Ассман Я. Культурная память: письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности. Москва, 2004.

Бгабга Г. Націєрозповідність / Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. Львів, 2001.

Жангожа Р. Мультикультуралізм: pro et contra. Київ, 2016.

Рикер П. Память, история, забвение. Москва, 2004.

Хюбнер К. Нация: от забвения к возрождению. Москва, 2001.

Dağcı S. Korkunç Yıllar. Istanbul, 2006.

Dağcı S. K. Onlar da insanlardı. Istanbul, 2009.

Dağcı S. Yurduyu Kaybeden Adam. Istanbul, 2006.

Kocakaplan I. Kırimin Edebi Sesi. Cengiz Dağcı. Istanbul, 2010.

Kocakaplan I. Bibliografya [Електронний ресурс]. – Режим доступу від 6.07.2017: <http://www.cengizdagci.org/tr/isa-kocakaplan>

Кульчинський О. Дж. Дагджи: кримський міст у турецькі виміри [Електронний ресурс] // Літакцент, 2014/07/28 – Режим доступу від 4.08.2017: <http://litakcent.com/2014/07/28/dzhenhiz-dahdzhy-krymskyj-mist-u-turecki-vymiry/>

Емирова А. Дженгиз Дагджи о себе [Електронний ресурс]. – Режим доступу від 13.08.2017: <http://www.emirova.com/>

Çonoğlu S. **Cengiz Dağcının Romanlarında Ata Mirası Toprağa Bağlılık** [Elektronnyy resurs]. – Karadeniz Dergisi. – V. 13. – 2004. – Режим доступу від 10.08.2017: <http://www.avrasyad.com/Makaleler/1605017038.pdf>

REFERENCES

Assmann A. (2012), *Prostory spogadu: formy ta transformatsiyi kelturnoyi pamyati*. Kyiv. (In Ukrainian).

Assmann Y. (2004), *Kulturnaya pamyat: pismo, pamyat o proshlom I politicheskaya identichnost v vysokih kulturah drevnosti*. Moscow (In Russian).

Bhabha H. (2001), “*Nation and Narration, Antologiya svitovoyi literaturno-kritichnoyi dumky XX st.* Lviv, pp. 738–741.

Jangoja R. (2016), *Multykulturalism: pro et contra*. Kyiv. (In Ukrainian).

Ricœur J. P. (2004), *Pamyat, istoriya, zabveniyee*. Moscow. (In Russian).

Hubner K. (2001), *Natsiya: ot zabveniya k vozrojdeniyu*. Москва. (In Russian).

Dağcı C. (2006), *Korkunç Yıllar*. Istanbul. (In Turkish).

Dağcı C. (2009), *Onlar da insanlardı*. Istanbul. (In Turkish).

Dağcı C. (2006), *Yurdunu Kaybeden Adam*. Istanbul. (In Turkish).

Kocakaplan I. (2010), *Kırımın Edebi Sesi. Cengiz Dağcı*. Istanbul. (In Turkish).

Kocakaplan I. (2017) *Bibliografya* [Elektronnyy resurs] – Rejym dostupu vid 6.07.2017: <http://www.cengizdagci.org/tr/isa-kocakaplan>. (In Turkish).

Kulchinsky O. (2014), *C.Dağcı: Krimskiy Mist u Turetski Vymiry* [Elektronnyy resurs] Litaktsent, 2014/07/28 – Rejym dostupu vid 4.08.2017: <http://litakcent.com/2014/07/28/dzhenhiz-dahdzhy-krymskyj-mist-u-turecki-ymiry/>

Emirova A. (2017), *Cengiz Dağcı* [Elektronnyy resurs] – Rejym dostupu vid 13.08.2017: <http://www.emirova.com/>.

Çonoğlu S. (2004) *Cengiz Dağcının Romanlarında Ata Mirası Toprağa Bağlılık* [Elektronnyy resurs] – Rejym dostupu vid 10.08.2017, Karadeniz Dergisi. V. 13. – <http://www.avrasyad.com/Makaleer/1605017038.pdf>

Г. В. Пог

**“ПРОСТОРИ СПОГАДУ”:
РЕКОНСТРУКЦІЯ МИНУЛОГО
ЯК СПРОБА ЗБЕРЕЖЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ
У ПРОЗІ ДЖ. ДАГДЖИ**

У пропонованій статті простежується та досліджується концепт культурної пам’яті, конструйований як спроба прочитання минулого через його репрезентацію та осмислення в художній літературі на прикладі роману “Часи лихоліття” кримськотатарського письменника Дженгіза Дагджи. Визначається вплив названого концепту на світоглядні позиції самого письменника та, як результат, на формування поняття національної ідентичності в цілому.

Увагу зосереджено на спробі окреслити специфіку становлення та самоідентифікації кримськотатарської нації через її розповідність, контролю промовляє культурна пам’ять поколінь.

Архітектоніка наукової розвідки має кілька компонентів: окреслення становлення нового наукового напрямку – студій пам’яті в контексті літературознавчого дискурсу; практична складова – спроба застосування понятійного апарату студій пам’яті для аналізу літературної спадщини Дженгіза Дагджи з огляду на реартикуляцію смислів та становлення національної ідентичності кримськотатарського народу.

У сюжетно-тематичному плані дослідження передбачає осмислення репрезентації ідеї становлення національної ідентичності в літературній творчості Дженгіза Дагджи, зокрема його романі “Часи лихоліття”, крізь призму пам’яттєвих смислів. Майже у всіх романах “Кримського циклу” письменник наголошує, що ретроспективне та перспективне розуміння своєї історії стає ціннісною передумовою для активного втручання в життєвий процес та структуру суспільної динаміки. Саме в просторово-часовому континуумі певної культури відбуваються становлення особистості, пошук власних виключних цінностей, знайомство з традиціями та формування світоглядних орієнтирів. А отже, ключове питання щодо національної ідентичності формується в процесі осмислення власне минулого, теперішнього стану та очікуваних перспектив. Національна ідентичність виступає як сукупний результат минулого і водночас як орієнтація щодо майбутнього.

Ключові слова: кримськотатарська література, романістика Дженгіза Дагджи, культурна пам’ять, національна ідентичність, травматичне минуле

Г. В. Рог

**ПРОСТРАНСТВО ВОСПОМИНАНИЙ:
РЕКОНСТРУКЦИЯ ПРОШЛОГО КАК ПОПЫТКА
СОХРАНЕНИЯ ИДЕНТИЧНОСТИ
В ТВОРЧЕСТВЕ ДЖ. ДАГДЖИ**

В статье исследуется концепция культурной памяти, конструированной как способ прочтения прошлого через его репрезентацию и осмысление в художественной литературе на примере романа “Страшные годы” крымскотатарского писателя Дж. Дагджи. Определяется влияние этой темы на мировоззренческую позицию самого писателя и, как результат, на формирование понятия “национальная идентичность” в целом.

Внимание сосредоточено на попытке определить специфику становления и самоидентификации крымскотатарской нации через ее повестьность, которой говорит культурная память поколений.

Архитектоника научного исследования представлена следующими компонентами: определение становления нового научного направления – исследований памяти в контексте литературоведческого дискурса; практическая составляющая – попытка применения понятийного аппарата исследований памяти для анализа литературного наследия Дженгиза Дагджи, учитывая реартикуляцию смыслов и становления национальной идентичности крымскотатарского народа.

В сюжетно-тематическом плане исследование предполагает осмысление репрезентации идеи становления национальной идентичности в литературном творчестве Дженгиза Дагджи, в частности его романе “Времена бедствий”, через призму мемориальных смыслов. Преимущественно во всех романах “Крымского цикла” писатель подчеркивает, что ретроспективное и перспективное понимание истории становится ценностной предпосылкой для активного вмешательства в жизненный процесс и структуру общественной динамики. Именно в пространственно-временном континууме определенной культуры происходит становление личности, поиск собственных исключительных ценностей, знакомство с традициями и формирование мировоззренческих ориентиров. Поэтому ключевой вопрос о национальной идентичности формируется в процессе осмысления собственно прошлого, настоящего состояния и ожидаемых перспектив. Национальная идентичность выступает в качестве совокупного результата прошлого и одновременно как ориентация относительно будущего.

Ключевые слова: крымскотатарская литература, проза Дженгиза Дагджи, культурная память, национальная идентичность, травматическое прошлое

Стаття надійшла 06.11.2017